

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 107 1986

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00884-5 (häftad)

ISBN 91-22-00886-1 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1987

mässig synpunkt och hur bör hennes alster placeras in i epigrammets tradition?

Resonemanget kan utföras något: vad för slags korta dikter skrev fru Nordenflycht egentligen? Är alla de texter som tas upp verkligen »epigram»? Hur förhåller det sig exempelvis med hennes franskspråkiga s. k. »devises»? Sådana frågeställningar kunde lämpligen tagits upp till granskning. Här försitts många tillfällen till distinktioner, till klagörande inringningar då det gäller epigrammets karaktär och väsen. Nu finner man i stället hos avhandlingsförfattaren en tendens att undvika just dessa frågor, som när hon skriver (s. 145): »I omedelbar anslutning till Sinnebilder uppå Kort följer en samling Devises på franska. Liksom i äldre svenska är *devise* här att uppfatta som en kort epigrammatisk eller avsiktligt sinnrik dikt.»

Men alla korta »epigrammatiska» och »sinnrika» dikter är ju inte epigram.

Framställningen frammanar också andra reflexioner. Hur förhåller sig t. ex. »Sinnebilder uppå Kort» till de senare »epigrammen» (så kallas de av fru Nordenflycht själv) i Våra Försök? Är det någon skillnad? Och i vilken tradition bör »epigrammen» inplaceras? Sedan har vi också fyrtio »Moraliska Sentenser» från år 1758. Greta S. har här inte observerat, eller valt att inte framhålla, att fru Nordenflycht i Våra Försök direkt anknyter till den klassiska epigramdiktningen med utgångspunkt hos Martialis, vilket inte tycks vara fallet med hennes övriga »epigrammatiska» dikter.

I det avslutande kapitlet om fru Lenngren framträder påtagligt avhandlingsförfattarens tveksamhet inför att mer ingående diskutera och använda tidigare forskning. Greta S. omnämner den visserligen men ger sig aldrig in på någon samlad diskussion av den. En klagörande genomsyn av framför allt Karl Warburgs och Magnus von Platens insatser hade här kunnat utgöra en lämplig språngbräda för Greta S:s egen behandling av Anna Maria Lenngrens epigrammatik. Det hade också varit givande ur läsarens synpunkt, eftersom det då hade varit lättare att urskilja vad som är nytt i kapitlet i förhållande till föregångarna.

Också i Lenngren-kapitlet finner man onekligen en viss brist på vilja att diskutera själva epigramgenren, att problematisera frågan. Är t. ex. den av fru Lenngren från franskan översatta dikten »De tre novitierna» ett epigram? Eller innebar den ett sådant för A. M. Lenngren själv? För mig ter den sig snarare som en liten versifierad anekdot. Greta S. har tydligen haft en känsla av att hennes genrebestämning här lämnar rum för en viss tveksamhet, ty för att styrka sin mening att det i det aktuella fallet rör sig om ett epigram hänvisar hon till en fransk antologi från år 1720, som också var känd och läst i Sverige, Nouveau Recueil des epigrammatistes françois. Hon hävdar att också konten där »upptages och behandlas som epigram» (avh. s. 183) och fortsätter därefter med att citera följande ur den nämnda antologin: »Car les Contes dont une action est le sujet, sortent du caractère de l'Epigramme». Upphovsmannen till det anförda citatet är alltså av den åsikten att den versifierade korta berättelsen *inte* bör betraktas som ett epigram i egentlig mening. Hans framställning har emellertid efter allt att döma utsatts för en missuppfattning av Greta S., eftersom hon åberopar den bl. a. för att underbygga sitt påstående att »De tre novitierna» faktiskt är ett epigram.

En reflexion som inställer sig efter läsningen av Greta S:s arbete är denna: Hur givande är det egentligen att lägga upp en så ingående undersökning på det sätt som avhandlingsförfattaren nu gjort? Är inte termen och begreppet »epigram» i själva verket både alltför svävande och alltför innehållsrik för att kunna bilda underlag för framställningen utan att en rad distinktioner och preciseringar görs. Under alla omständigheter hade en mer ingående metodisk och teoretisk diskussion på ett fruktbart sätt kompletterat den mer praktiska tillämpning som Greta S. här utför.

Att hennes avhandling ger upphov till dessa och liknande tankar bör också till sist antecknas på pluskontot. Just därigenom kan den bidra till att ge impulser och uppslag till fortsatt forskning. Den har också förtjänsten att uppvisa en god akribi i fråga om återgivande av de talrika citaten ur texter med en ibland något nyckfull ortografi. Och som arbetsprestation är Greta S:s insats värd beröm.

Lars O. Lundgren

Karin Monié: *Den etablerade vetenskapsmannen. Gustaf Ljunggren – svensk litteraturhistoriker*. Carlsson. Sthlm 1985.

Karin Monié's avhandling är välskriven, medryckande, och vittnar om en mycket god behärskning av allt som rör huvudpersonen, Gustaf Ljunggren.

Efter en kort inledning, där förf. presenterar sina bärande teser, följer ett mycket långt kapitel om Ljunggrens utveckling. Det är en utmärkt berättad historia om en ung fattig man som blir radikal i 1840-talets Lund och som tar intryck av vänsterhegelianska idéer. Denne unge man genomgår, något äldre, en märklig men långtifrån unik metamorfos som innebär att han omsider framträder som en extremt konservativ professor. Men han blir också en ledande estet och litteraturhistoriker i landet genom monumentala arbeten som *Framställning af de förnämsta estetiska systemerna* (1856), *Bellman och Fredmans epistlar* (1867) och *Svenska vitterhetens häfder* (1873–95).

I de följande kapitlen behandlar Karin Monié mer speciella sidor av Ljunggrens författarverksamhet. Först skärskådar hon hans estetiska teorier och betonar därvid starkt det hegelianska inslaget i dem men tar också upp särdrag i den ljunggrenska estetik, t. ex. hans höga uppskattning av humorn som estetisk kategori och hans extremt nationella perspektiv på konsten. Därefter följer en granskning av hans historism, alltså i stort sett hans utvecklingstänkande, och av hans fosterländskhet. Slutligen lyfter Monié fram ansatserna till en komparativ metod i hans verk.

Formellt sett håller avhandling god standard. Språket är merendels vackert och lättflytande och dispositionen förnuftig på några få undantag när (som t. ex. när Ljunggrens disputation behandlas efter hans utlandsresa, s. 90). Bellägg och bibliografi är i hygglig ordning. Mest förbryllad blir läsaren inför en mystisk uppgift att »C. V. A. Strandberg lånade 1842 Hegels lära om staten, som fanns i svensk översättning av Lénström och utkom 1848» (s. 215). Denna märkliga bok återfinns sedan inte i litteraturförteckningen. I själva verket rör det sig om L. H. F.

Buhls anonymt utgivna, populära sammanfattning från 1837 av den hegelska rättsfilosofin, vilken faktiskt översattes till svenska av Lénström, men 1838. – Vidare har förf. genomgående, t. o. m. i litteraturförteckningen, förväxlat Jörgen Weibull med hans fader, Curt.

En källkritisk anmärkning förtjänar också avhandlingens. Karin Monié hävdar flera gånger på ett övertygande sätt att Gustaf Ljunggren själv redigerat sin kvarlåtenskap och rensat ut sådant som han inte ville spara åt eftervärlden. Men det hindrar henne inte från att sätta obetingad lit till hans »Biografiska anteckningar».

Karin Monié driver en vetenskapssociologisk tes om Ljunggren som hon närmast hämtat från Fritz K Ringers inflytelserika och betydelsefulla bok *The Decline of the German Mandarins, 1890–1933* (1969). Hon framställer alltså den mogna Ljunggren som en svensk mandarin, mån om sin ställning, säker på värdet av sina kunskaper men samtidigt alltid lika oföränderligt konciliant gentemot staten och dess bestående institutioner.

Det är ett lyckat grepp som gärna kunde ha varit något fastare. Först och främst borde förf. ha påpekat att hennes studie på ett avgörande sätt skiljer sig från Ringers därigenom att medan Ringer behandlar ett utomordentligt stort antal personer, har hon en enda gestalt i fokus. Ringers ansats är den traditionelle sociologens; Moniés studie är idiografiskt anlagd från början till slut. Ringer söker främst sina mandariners spontana inställning till universitet, stat och samhälle; Monié går igenom hela Ljunggrens författarskap och fäster stor vikt vid hans mest utvecklade doktriner.

Vidare borde Monié ha påpekat att Ringers undersökningsperiod ligger efter hennes. Ljunggren är inte en mandarin som kan reagera på en svensk industriell utveckling, medan den tyska industrialiseringen intar en huvudroll i Ringers undersökning.

Det är en lockande uppgift som i sin helhet ligger utanför den här behandlade avhandlingen att undersöka skillnader och likheter mellan de svenska och de tyska – framför allt de preussiska – universitetens samhällsposition, politiska kontakter och självkänsla. Det finns, skulle jag vilja hävda, en benägenhet att överbetona likheterna. Föreställningen att det vetande, som universitetsmänniskorna frambringa, skulle ha ett absolut och över allt annat upphöjt egenvärde, är av allt att döma betydligt starkare i de tyska staterna åtminstone alltsedan 1800-talets början, och i gengäld är förhållandet mellan stat och universitet – i synnerhet sådant det tar sig uttryck i examensväsendet – i mycket högre grad ett yttre kontraktsförhållande i Tyskland. Svenskarna har i högre grad internaliserat statens krav i själva sitt universitetssystem; den praktiska huvudinriktningen från 1700-talet lever vidare i delvis nya varianter i större utsträckning än man i förstone är benägen tro.

En som tydligare än den flesta utvecklat en i Sverige slagkraftig uppfattning på området är filosofen C. J. Boström. Han betonar gärna att universitetet först och sist ska vara högskola; dess huvuduppgift är alltså att stå till tjänst med en god ämbetsmannautbildning. Förvisso glömmer den högtsträvande idealisten inte att tänkandet också har högre syften; men den verkliga filosofin förbehåller han ett fåtal genier, medan den stora majoriteten ska få tankeverktyg lämpade för framtida praktiska värv.

Det skulle vara en intressant fråga att ställa om Boström och de som följde honom i hans universitetsuppfattning kan betraktas som mandariner i Ringers mening. Jag tror att svaret måste bli nej, såvida inte mandarinbegreppet tänjts ut mot den gräns där det förlorar sin distinkta mening.

Ljunggren är av allt att döma »mer» mandarin än Boström; han har en mycket starkare känsla av universitetens självständiga betydelse. Karin Monié fäster med rätta stor betydelse vid Ljunggrens stora festall vid Lundauniversitetets 200-årsjubileum; det är där han med elokvens och pompa utvecklat sin professorliga självkänsla och sin obrottsliga lojalitet gentemot staten. Det finns passager i detta tal som med fördel hade kunnat kontrasteras med en uppfattning à la Boström och som förf. hade kunnat göra mer av; så t. ex. vänder Ljunggren sig mot en icke namngiven opponent som hävdar att »det icke är vetenskapsmän vi behöva, utan dugliga embetsmän». Samtidigt rymmer anförandet en idealistisk retorik som ligger långt närmare Boström (eller Platon!) än t. ex. Hegel men som väl närmast hör hemma i retorisk slentrian vid dåtidens universitet. Här talas alltså vackert om det sannas, det godas och det skönas idéer.

Karin Monié har ägnat frågan hur den unge radikalen Ljunggren kunde bli en så stockkonservativ mandarin en viss uppmärksamhet. Det ser dock ut som om hennes tolkning vore alltför oproblematiske. Ljunggren är aldrig så radikal, ja omstörtande, som i några artiklar från Berlin som han publicerar i Bernhard Cronholms Snäll-Posten. Artiklarna oroar hans professor i Lund, C. A. Hagberg, som tämligen skarpt uppmanar honom att lämna barrikaderna för att ägna sig åt det som passar honom: de oberoende akademiska livet. Hagberg lyder sin professor; han tystnar. När han flera år senare åter tar till orda i politiska angelägenheter är han konservativ.

Förf. hävdar att Ljunggrens tystnad inte i första hand bör tolkas som undfallenhet gentemot det akademiska etablissemangen. För egen del är jag mycket mer benägen för en sådan tolkning. Ljunggren har rättat sig in i ledet utan att genast ändra uppfattning. Det är nämligen slående att han ännu 1851 kan hålla föreläsningar i Lund om konst och vitterhet i Tyskland och där – förskansad bakom katedern med den relativa akademiska frihet som den dock garanterar – ge en fortfarande mycket radikal samtidstolkning. Först ännu några år senare har rollen s. a. s. ätit sig in i hans verkliga övertygelse, och nu är han anständig svensk akademiker utifrån och in.

Med de estetiska föreläsningarna är vi inne på Moniés behandling av det vetenskapliga innehållet i Ljunggrens verksamhet. Karin Moniés behärskning av de ljuggrenska verken är mycket god och kommer här inte att bli föremål för någon särskild diskussion. Däremot kan hennes sätt att spåra inspirationskällor till Ljunggren diskuteras och i vissa stycken öppet kritiseras eller ifrågasättas.

Framför allt överbetonar hon inflytandet från Hegel. Så gott som allt som hör hemma i en efterkantisk idealistisk tradition hänförs tveklöst till Hegel. Den svenska hegelianismens historia är visserligen inte skriven – knappt ens påbörjad – och det viktigaste verket om de svenska esternas hegelska böjelser, Lars Gustafssons nya avhandling från 1986, förelåg inte färdig när Monié fullbordade sitt opus. Men redan den presentation av det hegelska

som här presenteras har sina uppenbara brister. De gamla skolböckernas ständiga fras att Hegels tänkande kan reduceras till formeln tes-antites-syntes dyker upp även här. Det som Hegel kallar »föruftets list» omskrivs vilseledande till »historiens ironi». Vad Hegel har att säga om form och innehåll – så viktigt i estetiken – framställs på ett helt otillräckligt sätt; Hegel har i själva verket två begrepp – form/materia och form/innehåll.

Det finns en avgörande fråga som Monié inte ställer om varför Hegels inflytande trots allt blev så starkt bland dessa akademiska esteter i Svrige och annorstädes. Den gäller helt enkelt, varför Hegel var så lockande när en av hans huvudteser trots allt var att konsten egentligen inte hör till vår tid, som är vetenskapens eller (den vetenskapliga) filosofins. Jag skulle tro att en avgörande anledning ligger i att Hegel menar – ja klart utsäger i sina föreläsningar i estetik – att det i denna vetenskapliga tidsålder är den filosofiska behandlingen av konsten som framstår som avgörande. Esteten kan m. a. o. genom att filosofera över det sköna uppfylla den uppgift som väsentligen konstnären hade under antiken; det är *han* snarare än den skapande konstnären som för konstens talan och närmar konsten till föruftet i 1800-talets moderna värld.

En annan, åtminstone i Ljunggrens fall mer övergående lockelse låg i att estetiken var ett tämligen skyddat område; det var lättare att utveckla en farlig radikalism där än i politiken och kanske också i filosofin.

Hegel var viktig för esteterna, det är tydligt – men frågan är som jag redan sagt hur viktig han förblev för Ljunggren. Här är Monié säker på sin sak. Jag tror att hon här borde ha vidgat de möjliga inspiratörerna till snart sagt samtliga esteter i 1800-talets idealistiska tradition. Ju äldre Ljunggren blir, desto svårare är det att finna ö. h. t. något som är typiskt hegelskt eller allmänt hegelianskt hos honom. Här borde i synnerhet Solger ha kommit in i Karin Monié's bild (framför allt när det gäller kategorin 'ironi') tycks Ljunggren ha lärt sig mycket av Solger), men också Schelling, ja Kant kan vara viktiga. Ljunggren besatt ju dock genom sitt stora arbete om de estetiska systemen en utomordentligt god kunskap om hela den moderna traditionen. Jag förnekar inte de speciella hegelska inslagen i hans tänkande; men dessa inslag hade blivit så mycket intressantare om de verkligen klarlagts och inte skymtats snart sagt överallt.

Det hör också till saken att Ljunggren på avgörande punkter gav den boströmska kritiken av Hegel rätt. Framför allt instämde han i anklagelserna för panteism vilka boströmianerna upprepade med notorisk envishet. Och det är på intet sätt en kritik som drabbar något perifert hos Hegel. Det är trots allt själva huvudtanken hos Hegel att *Andens utveckling alltigenom sker i denna världen och kan förstås utifrån kännedom om den*. Den mogne, konservativa Ljunggren tar avstånd från denna huvudtanke.

Det finns ytterligare ett och annat i denna avhandling som läsaren gärna skulle velat ha se närmare utförd. Så t. ex. är den distinktion mellan historikern och kritikern, som Ljunggren tycks laborera med (s. 201) mycket intressant, inte minst med tanke på estetiken/litteraturhistoriens senare utveckling.

Men varken sådana efterlysningar eller den kritik som jag – i överensstämmelse med opponentens plikter – tidigare riktat får skymma förhållandet av Karin Monié's av-

handling är en rik, stimulerande och generös studie, som på ett utmärkt sätt tecknar ett viktigt skede och en ledande gestalt i den moderna svenska humanvetenskapens utveckling.

Sven-Eric Liedman

Christer Westling: *Idealismens estetik. Nordisk litteraturkritik vid 1800-talets mitt mot bakgrund av den tyska filosofin från Kant till Hegel*. Sthlm 1985.

Christer Westlings avhandling *Idealismens estetik* är ett imponerande försök att utfå en lärdomskrävande stoff kasta nytt ljus över nordisk litteraturkritik vid mitten av 1800-talet. Närmare bestämt är det litteraturkritiken under det skede som omedelbart föregår det s.k. moderna genombrottet som fångar författarens speciella intresse.

Avhandlingen sönderfaller i tre delar. En första del behandlar estetiken som filosofisk vetenskap under det skede då den tyska idealismen åstadkom något av en andens revolution genom att placera estetiken högre upp på vetenskapens rangskala än någonsin tidigare. Det som behandlas kan också beskrivas som den period i estetikens historia som innebär det för litteraturhistorien så avgörande närmandet mellan konsten och poesin å ena sidan och filosofin å den andra. Men det är också de stora filosofiska systemens tid, då estetiken, framför allt genom Hegel, intar en plats i de systematiska och historiefilosofiska världsförklaringarna. Denna avhandlingens första del ägnar särskilt intresse åt sådant som Kants kritik av upplysningens empiriskt orienterade estetik, den tyska nyklassicismen och romantikens estetiska spekulation. Den visar på den avgörande roll tänkare som Schelling och Solger hade som förberedelser för den hegelska »fulländningen» av det estetiska systemtänkandet. En av handlingens absoluta tyngdpunkter ligger i en begreppsfilosofiskt präglad historisk genomgång av centrala kategorier inom den estetiska skolbildning som är knuten till Hegel och Vischer och som Westling ger namnet »idealismens estetik». De kategorierna är »idé» och »ideal», »konstverket som organism», motsättningen »abstraktlevande», »genre». Avsikten med denna begreppsdiskussion är att visa på den avgörande roll den idealistiska estetiken kom att spela för litterär normbildning under lång tid efter det att de estetiska systemen hade förkastats. Framför allt, menar Westling, är det i *litteraturkritiken* som man kan spåra den estetiska idealismens teorier och begrepp.

Detta utförs närmare i avhandlingens andra del. Den diskuterar det författaren kallar den idealistiska litteraturkritiska »konstläran», vilken enligt honom omfattas av snart sagt alla betydande litteraturkritiker i Norden omkring mitten av 1800-talet: från Welhaven till Monrad i Norge, från Heiberg till Brandes i Danmark och från den unge Runeberg till signaturkretsen i Sverige. Det specifika litteraturkritiska material som Westling använder för att illustrera sina teser på är recensionerna av Ibsens dramatiska produktion från *Catilina* till *Kejser og Galilæer*. Han behandlar närmare bestämt Ibsenreceptionen hos tre framstående nordiska litteraturkritiker: Monrad i Norge och Petersen och Brandes i Danmark. Hos dessa, vilka brukar uppfattas som mycket olikartade vad gäller litterä-